

הבלט הקלאסי כמחול אתני

בורותם והתנשאותם של חוקרי מחול ידועים, ביניהם ולטר סורל [Sorrel], שכתב ב-1967: "הריקוד שמור בדרך כלל לגברים והוא מתרחש ביחברותי טבעיות וללא מעצורים", ותמחה למה התכוון, וכך גם לינקולן קירשטיין [Kirstein], שכתב שהמחול הפרימיטיבי מתבצע בעיקר "בחלק הגוף התחתון", אינו מצריך טכניקה, אין לו מבנה ומתודולוגיה והוא דוגמה ל"צהלה אינסטינקטיבית".

קילינהומוקו טוענת, שהכותבים המערביים של ספרי המחול ממשיכים להבדיל בין מחול מערבי ללא מערבי וממשיכים לתמוך ברעיון חסר השחר, כאילו המחול האתני צמח מתוך איזו פעולה של המון נלהב ושם קפא כביכול, ולכן המחולות האתניים הם חלק ממסורת בלתי משתנה. הספרים שעסקו במחול "העולם" מקצים שני שלישי מנפח הספר לריקוד מערבי, ושליש לשאר העולם. הרקדנים המופיעים בתצלומי המחול המערבי הם בעלי שם והיסטוריה. לרקדנים האתניים אין שמות בכותרות התצלומים. כמו כן, היא מוחה, צריך לומר אחת ולתמיד - שגם למחול "האתנולוגי" יש מורים ופטרונים וכוריאוגרפים ושמות של רקדנים המופיעים במארג היסטורי ממשי. ויש לציין, מוסיפה המחברת, שהרקדנים ה"אתניים" מגלים אותה מידה של חוסר ענין בתרבויות אחרות, אבל אין הם מתיימרים "להבין אותן". נוח לנו מדי לראות את המסורות האתניות כקבועות ובלתי משתנות, כאשר, למען האמת, הריקודים המסורתיים הם בני שינוי, הם אכן נרקדים אחרת ומשתנים במקומות וזמנים שונים, והטענה כאילו המחול "נוצר מעצמו" ללא כוריאוגרף או אמן יוצר, אינה נכונה; אין לקבוצות שונות אותו עניין בשימור שמו של היוצר, אבל הם מכירים בהיותו ובעבודתו.

בהמשך מתווכחת ג'. ק. עם הגדרות של "אתני", "פרימיטיבי" ו"עממי". המאמר האמיץ והמקורי נכתב ב-1970 וללא ספק היתה המחברת חלוצה בהתעקשותה על היחסיות של ההגדרות ובהתנגדותה לכל סוג של פטרונות, אבל ב-30 השנים שחלפו מאז נכתב, התקיימות הפוליטיות כבר הרשיעה כל סוג של התנשאות תרבותית, והגישה כיום בוויכוח על רב-תרבותיות מפקקת בכלל ביכולתנו לדון בתרבות כלשהי כאשר הדיון לא בא מתוכה. וייתכן שהזהירות הרבה וחוסר הביקורתיות מובילים את השיח של

מאמרה של ג'ואן קילינהומוקו [Kealiinohomoku] - חוקרת מחול אמריקנית הנשואה לאיש הוואי - נכתב ב-1970 והיה ללא ספק פורץ דרך באופן שבו התייחסה קילינהומוקו לאתניות, למחול עם ולמחול המכונה "פרימיטיבי". אחת ההגדרות היותר מעניינות שלה היא הגדרתה את הבלט הקלאסי - הנחשב כסגנון שאין לו לאומיות, סגנון שגם אם מסתייגים מתוכנו הרי הטכניקה שלו היא חובקת עולם ומשמשת בסיס חסר פניות לכל מחול שהוא - כמחול אתני. מאמרה של קילינהומוקו מובא כאן במקוצר, כסיכום הכולל ציטטות מדבריה. המאמר לקוח מתוך "מהו מחול", אנתולוגיה מקיפה של מאמרים על מחול, שהופיעה ב-1983*.

"אכן, הרי זה שיעור טוב באנתרופולוגיה לחשוב על בלט כעל סוג של מחול אתני. כרגע, רעיון זה הוא בלתי מתקבל על הדעת עבור רוב חוקרי המחול המערביים. בריקוד אתני הכוונה של האנתרופולוגים היא, שכל צורות המחול משקפות את המסורות התרבותיות שבתוכן צמחו. אנשי המחול משתמשים במונח זה ובמונחים המתייחסים לאתני כמו 'פרימיטיבי' ו'עממי' באופן שונה, ובעצם בצורה אשר חושפת את ידיעתם המוגבלת של צורות מחול לא מערביות".

המחברת מונה בהמשך את הספרים הרבים שקראה לצורך כתיבת המאמר, ומגיעה למסקנה שסופרי מחול ידועים לדורותיהם תיארו את המחול האתני בעת ובעונה אחת כמחול שמקורו במשחק ולא במשחק; מחול שהיה דרך של חיזור ושלא היה דרך של חיזור; שהיה צורה של תקשורת אבל גם הפך לצורה של תקשורת רק כאשר נעשה "אמנותי"; שהיה פעילות קבוצתית למטרת סולידריות שבטית, ובאותה עת גם מחול המשמש רק לתענוג וביטוי העצמי של הרוקד. וכן, גם חיות רוקדות, אבל המחול הוא פעולה אנושית! המחברת טוענת שכל הטיעונים הללו לא מבוססים, וטעות היא לבלבל בין מחול קדמוני, שעליו איננו יודעים דבר, לבין המחול הפרימיטיבי שעליו אנו יודעים, אבל אין זה מחול אחד אלא מחולות רבים מדי ורב-גוניים מדי להתאימם לסטריאוטיפ אחד. זוהי טעות לחשוב על קבוצות של אנשים או על ריקודיהם כעל אחדות מונוליתית. "המחול האפריקני" לא היה קיים מעולם. יש, לעומת זאת, מחול מדאהומיי, מחולות האוזה, ריקודי מאסאי, וכך הלאה. הדיכטומיה "אינדיאני - אמריקני" היא בדיה, וכך גם האב טיפוס של "מחול הודי". אבל יש עיראקים, כווייתים והופיס, ויש להם ריקודים. בשצף קצף ובדייקנות רבה ממשיכה ג'ואן קילינהומוקו לחשוף את

שהם יצורים מוערכים מאוד בריקודים במקומות אחרים בעולם. בבלט - חיטה, ורדים ושושן הם צמחייה מועדפת, אבל אין להניח שנמצא אגוזי קוקוס, חילבה, או פרחי קישואים. הרבה עיסוקים כלכליים אפשר למצוא בבלטים - חיילים, טוויס, פועלי חרושת ואפילו מלחים ועובדי תחנות דלק, אבל לא נמצא בהם קדרים, בוני סירות קאנו, רועי לאמות או צידי ג'ירפות!

השאלה אינה, האם הבלט משקף את המסורת שלו. השאלה היא מדוע עלינו להאמין שבלט הפך איכשהו למשהו ש"מעבר לתרבות". מדוע אנו פוחדים לתאר כצורה אתנית? התשובה, לדעתה של ג'י. ק., טמונה בעובדה שחוקרי מחול מערביים לא השתמשו במונח "אתני" בהוראתו האובייקטיבית. הם השתמשו בו כביטוי מעורפל ומעדן במקום

המונחים המיושנים כמו "פגאני", "פראי" או "אקזוטי". כאשר, בשנות ה-30, החל שימוש נרחב במונח "אתני", התעוררה בעיה בהתייחסות לצורות מחול שהגיעו מתרבויות "גבוהות" כמו יפן והודו, והמונח "אתנולוגי" קיבל את הוראתו הנוכחית בכתביהם של סורל (1967; 72), טרי (1956; 187) ולה מרי (1949; 178-177). ג'י. ק. מבהירה בהמשך

ביטויים שהשימוש בהם לעיתים מבלבל - "תרבות" מבחינה אנתרופולוגית בסיסית היא כל קבוצה נתונה של אנשים שיש ביניהם קשרים גנטיים, לשוניים ותרבותיים, ולכן אין עם ללא תרבות. "מחול אתנולוגי" מתייחס לתרבויות מחול מגוונות הניתנות להשוואה ולניתוח. הוראתו של מחול "אתני" היא צורת המחול של קבוצה תרבותית, כפי שהוגדר למעלה. לכן, מיותר לדבר על מחול "אתני", משום שכל מחול יכול לענות על הגדרה זו. המונח תקף כאשר הוא משמש באופן קולקטיבי והשוואתי.

נראה, ממשיכה ג'י. ק., שהנטייה לחלק את העולם ל"אנחנו" ו"הם" היא חובקת עולם. היוונים עשו זאת כאשר כינו את ה"הם" ברברים. הרומאים כינו את ה"הם" עובדי אלילים, ההוואים קוראים להם "קנאקאהס", ובני שבט ההופי מכנים אותם "באהאנה". כל הכינויים הללו אינם מתארים רק "זרים" אלא יצורים חסרי צניעות, לא טבעיים, בורים, ובקיצור, לא בדיוק אנושיים. קנה המידה להערכת האנושות הוא כמובן "אנחנו". אנחנו תמיד טובים, תרבותיים, עליונים. אנחנו היחידים שהם לגמרי אנושיים. השקפת עולם זו מתגלה בדברים של כל דובר בכל שפה, ככל הידוע לי. השימוש ב"אתני" ו"אתנולוגי" הוא חוקי לחלוטין כל עוד לא משתמעת מהם אותה משמעות, שבגללה נזנחו המושגים הישנים.

אכן, עלינו לדבר על צורות של מחול אתני ואין עלינו לראות בו משום גינוי כאשר הוא כולל בלט, משום שבלט משקף את המסורות התרבותיות שמהן התפתח. ג'י. ק. מסיימת את מאמרה בעקיצה קלה לעבר מלומדי המחול, שחטאו לדעתה בהתעסקות בתחום החורג מתחום התמחותם. אני נוטה להאמין שהמאמר הזה הוא אחד החשובים בבחינה מחודשת של ערכים והערכות, המלווים אותנו חיים שלמים, מבלי שיעלה על דעתנו לפקפק בתקפותם.

* Joann Kealiinohomoku, "An Antropologist Looks at Ballet as a Form of Ethnic Dance", *What is Dance - Readings in Theory and Criticism*, Roger Copeland and Marshall Cohen, eds., Oxford University press, 1983, pp.533-548

התרבות לדרך ללא מוצא, שהרי עצם הדיון בתרבות אחרת, ולו גם במלוא ההערכה והכבוד, נחשב לניכוסה, כאשר עצם ההתבוננות, כמו במחקר המדעי, משפיעה על תוכן הדיון.

כדאי, אם כך, לחזור למאמרה של קילינוהומוקו אחרי השמטות ניכרות, כדי להגיע אל העיקר - הגדרתה את הבלט הקלאסי כמחול אתני. "אתני" מסכמת ג'י. ק., "מתייחס לקבוצה שיש לה במשותף קשרים גנטיים, לשוניים ותרבותיים, עם דגש מיוחד על מסורת תרבותית. לכן, בהכרח, כל מחול חייב להיות מחול אתני". על אף הטענה שיש בנמצא מחול אוניברסלי, כאשר הבלט משמש דוגמה למחול כזה, הרי למען האמת אין מחול בינלאומי, ולא יכול להיות אלא בתיאוריה. לה מרי [La Meri], ב-1967, התעקשה ש"הבלט אינו מחול אתני משום שהוא תוצר של מנהגים חברתיים ומחשבה אמנותית של תרבויות לאומיות שונות". אבל, משיבה מיד ג'י. ק., הבלט הוא תוצר של העולם המערבי, שפותח על ידי הגזע הלכן הדובר שפות הודו-אירופיות החולקות מסורת אירופית משותפת. כאשר הבלט מתקיים בארצות כמו יפן או קוריאה, הוא הופך לצורה מושאלת וזרה.

ק. מונה את ערכי הבלט הקלאסי - במת פרוסיניים, שלוש מערכות בעלילה שאורכה כשעתיים, שיטת הכוכבים, השימוש בהרמות מסך וקידות ומחיאיות כפיים, והשימוש בצרפתית להגדרת התנועות. יש לשים לב, היא טוענת, למחוות המשוחזרות על הבמה, שהן מזמן האבירים, למנהגים המערביים של חיזור, נישואין, הטבלה, קבורה ואבל. הבלט, היא אומרת, מגלה מהי השקפת העולם שלנו בנושאים של אהבה נכזבת, כישוף, הקרבה עצמית על ידי סבל מתמשך, זהויות שגויות ואי הבנות, שיש להן תוצאות טרגיות. יש לציין את המורשת הדתית המתגלה במנהגים קדם-נוצריים כמו ליל ולפורגיס [Walpurgis Night], שימוש בנושאים תנ"כיים ונוצריים כמו חג המולד, והאמונה בחיים שלאחר המוות. המורשת התרבותית שלנו מתגלה גם בדמויות החוזרות שוב ושוב בבלטים, כמו בני אדם ההופכים לבעלי חיים, פיות, מכשפות וגמדים, נבלים ומפתות בשחור, בני מלכים ואיכרים, ובעיקר נערות טהורות ויפות ובני לווייתן. הערכים האסתטיים מופיעים בשורה ארוכה של הרמות גוף מוארך, בחשיפה מוחלטת של הרגליים, בקודקוד קטן, בגוף דקיק של גברים ונשים כאחד, ובאיכות האווירית המתבטאת בעיקר בהרמות ונשיאת הנשים. עבורנו, כותבת ג'ואן ק., זו הנאה אסתטית גדולה, אבל קיימות חברות רבות, שחבריהן יהיו מזועזעים למראה גבר הנוגע בירכי אשה בפומבי! תכונותיו של הבלט הן כל כך מובהקות, שכאשר עלה בלט "קושאר" המבוסס על סיפור הופי-אינדיאני, הצלליות, אפילו של תצלומי הסטילס של המחול, נראו כבלט ולא כמחול הופי.

האתניות של הבלט מתבטאת גם בשימוש בחי ובצומח על הבמה - סוסים וברבורים הם יצורים מועדפים. ומנגד, אין לנו מסורת של הערכה של חזירים, כרישים, נשרים, בופאלו או תניניים לצרכים תיאטרליים, אף